

De dialecten in de Duits-Nederlandse Roerstreek - grensdialectologisch bekeken

Georg Cornelissen

bron

Georg Cornelissen, *De dialecten in de Duits-Nederlandse Roerstreek - grensdialectologisch bekeken* (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 83). Hasselt 1995

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/corn022dial01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

Inleiding*

Op 27 november 1907 vond in Venlo de Algemene Vergadering van het Provinciaal Genootschap 'Limburg' (Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst) plaats. Op het programma stond o.m. een lezing van de geboren Venlonaar Jos. Schrijnen met als titel 'Limburgsche dialecten'. Schrijnen betreurde het verdwijnen van de oude plaatselijke dialecten en analyseerde de taalveranderingen (Schrijnen 1907, p. 5):

'Oude mensen zeggen wel eens: men spreekt tegenwoordig geen Venloosch, Roermondsch, Maastrichtsch enz. meer, en zij hebben gelijk. In dit opzicht mogen zij terecht zijn *laudatores temporis acti*. Wij, het jongere geslacht, nemen te veel uit andere dialecten, te veel ook in ons dialect uit de beschaafde omgangstaal over.'

Aanpassing aan de dialecten van de streekgenoten en aanpassing aan de eigen standaardtaal - horizontale en verticale taalverandering dus - vindt tegenwoordig plaats aan weerszijden van de Duits-Nederlandse grens. Dientengevolge groeien de buurdialecten hoe langer hoe meer uit elkaar; deze ontwikkeling vormt het onderwerp van de Duits-Nederlandse grensdialectologie.¹

De grensdialecten die in mijn lezing centraal staan zijn de dialecten in de Roerstreek tussen Heinsberg en Roermond (z. kaartje). Ik heb ter voorbereiding van deze lezing zelf onderzoek van beperkte omvang gedaan in Posterholt en Karken; deze buurplaatsen liggen vlak bij de grens. Mijn materiaal wordt aangevuld door gegevens voor andere plaatsen in Middenlimburg en in de regio Heinsberg (= het Rijnland).

Doel van onderzoek is niet het dialect van de oudere generatie. Om recente ontwikkelingen te kunnen achterhalen heb ik jongere dialectsprekers ondervraagd - of willen ondervragen. Drie van mijn vier zegslieden waren 37 of 38 jaar oud, de vierde persoon (afkomstig uit Karken) was echter al 46.

* Lezing, gehouden tijdens het 19de congres van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde in Herten (Roermond) op 27 november 1993. Ik dank Gerda van der Burgt, Herman Cromptvoets en Ton van de Wijngaard die de fouten tegen het Nederlands in mijn tekst gecorrigeerd hebben. En ik dank mijn zegspersonen Gertie Boosten, Rinie Golsteijn (Posterholt), Herbert Himmels, Christian Scherrers (Karken).

¹ Zie Kremer 1979 en Cornelissen 1994.

De lezing bevat vier hoofdstukjes. In hoofdstuk 1 en 2 worden onderdelen van de woordenschat behandeld, morfologische items (werkwoordsvormen) komen in 3 aan bod. Tenslotte geef ik een schets van de taalsociologische situatie (4). Daar zal ik ook de vraag aan de orde stellen hoe de kinderen van mijn Nederlandse en Duitse informanten spreken.

1. Uit de oude woordenschat

Winand Roukens publiceerde in 1937 in Nijmegen zijn grensoverschrijdend proefschrift dat grote waarde heeft voor diachronisch vergelijkend onderzoek op taalkundig en volkskundig gebied. Uit een behoorlijk aantal van zijn taalkaarten blijken oude overeenkomsten tussen de dialecten van Posterholt en Karken in de Roerstreek. Elf van deze items heb ik ter plaatse opnieuw getoetst, zij vormen het uitgangspunt van het eerste hoofdstukje (azijn, bord, broek, buurman, kraanvogel, kruiwagen, kruisbes, pad, ui, vork, wittebrood). Er kwamen recente ontwikkelingen naar voren, al werd wel duidelijk dat sommige van de verschillen tussen het materiaal Roukens en mijn gegevens samenhangen met methodische vraagstukken en niet met taalverandering. Deze problemen zal ik eerst proberen op te lossen voor ik per lexeem de vormen van taalkundige verandering beschrijf.

1.1 Gegevens

Nederlands	Posterholts	Roukens	Karkens	Duits
<i>azijn</i>	<i>ääk</i>	<i>essik</i>	<i>essiesj/essich/essik</i>	<i>Essig</i>
<i>bord</i>	<i>teijer</i>	<i>teljer/telder</i>	<i>teller</i>	<i>Teller</i>
<i>broek</i>	<i>boks</i>	<i>boks</i>	<i>boks</i>	<i>Hose</i>
<i>buurman</i>	<i>buur</i>	<i>nobber</i>	<i>nobber</i>	<i>Nachbar</i>
<i>kraanvogel</i>	[<i>kroene-kraan</i>]	<i>kroeëne-kraan</i>	<i>kroeënekraan;</i> <i>kroan</i>	<i>Kranich</i>
<i>kruiwagen</i>	<i>sjuisker</i>	<i>sjurgeskar/-ker</i>	<i>sjörskar</i>	<i>Schubkarre</i>

verschenen in: Cornelissen 1994

Nederlands	Posterholts	Roukens	Karkens	Duits
<i>kruisbes</i>	<i>knorsjel</i>	<i>krosjel</i>	<i>knosjel/knosjer</i>	<i>Stachelbeere</i>
<i>pad</i>	<i>kwekkerd</i>	<i>kroddel</i>	<i>kwekkel/kwegkel</i>	<i>Kröte</i>
<i>ui</i>	<i>ui; oeëlik</i>	<i>aolike</i>	<i>tswiebel; oeëlik</i>	<i>Zwiebel</i>
<i>vork</i>	<i>versjèt</i>	<i>v/forsjèt</i>	<i>fersjèt</i>	<i>Gabel</i>
<i>wittebrood</i>	<i>witbrooëd; mik; wek</i> <i>wek</i>		<i>witbroeëd;</i> <i>[wek/waik]</i>	<i>Weißbrot</i>

1.2 Minder geschikte items

Ik had i.p.v. de items ‘kraanvogel’ en ‘pad’ beter twee andere begrippen in mijn enquête kunnen opnemen.

kroeënekraan ‘kraanvogel’²

De in het A.N. door *kraanvogel* aangeduide loopvogels zijn tegenwoordig, zoals een van mijn zegslieden in Posterholt verklaarde, in de Roerstreek ‘praktisch nooit’ meer te zien. Zij zelf kende wel nog de oude benaming, maar de tweede zegspersoon beweerde dat ze dit dialectwoord zelfs nog nooit gehoord had. Als ik mijn materiaal in een pretest zou hebben getoetst zou ik het item *kroeënekraan* eruit moeten hebben gehaald.

kroddel ‘pad’³

Aan beide zijden van de grens werd door mijn zegspersonen de plaatselijke benaming van de kikvors opgegeven ter aanduiding van de pad: *kwekkerd* in Posterholt, *kwekkel* of *kwegkel* in Karken. Dat had ik kunnen verwachten omdat zowel in Limburg als ook in het Rijnland vaak geen verschil wordt gemaakt tussen deze amfibische verwanten.⁴ In de Roerstreek winnen blijkbaar de benamingen het die eigenlijk voor de kikvors waren gereserveerd. Voor

2 *Kroeënekraan* of *kroenekraan*; zie Roukens 1937, p. 370vv. en kaart 77.

3 Zie Roukens 1937, p. 382 en kaart 82 (‘Kröte’), voorts p. 379vv. en kaart 81 (‘Frosch’).

4 Zie Roukens 1937, p. 383.

Posterholt werd het Middenlimburgse *kwekkerd* opgegeven;⁵ de zegslieden in Karken gebruiken het woord *kwekkel/kwegkel*, dat volgens het Rheinisches Wörterbuch waarschijnlijk een heel beperkt areaal bestrijkt⁶ en door Roukens i.v.m. de benamingen van de kikvors niet vermeld wordt.

Opmerkelijk is dat aan beide kanten van de grens tegenwoordig oude dialectwoorden in zwang zijn, standaardtalige invloed is er niet aan te tonen.

Volgens kaart 82 van Roukens bestond er in het verleden in de Roerdorpjes een dialectwoord *kroddel* ‘pad’ (zie kaartje). Mijn zegslieden in Posterholt en Karken beweerden echter unaniem dat ze dit woord nog nooit hadden gehoord, en één van de Karkenaren voegde eraan toe dat ook zijn oude vader dit lexeem nooit zou gebruiken.

1.3 Aanmerkingen op de kaarten Roukens

In sommige gevallen heeft het verschil tussen de opgaven van Roukens en de recente gegevens voor Posterholt en Karken vermoedelijk niets of maar weinig te maken met taalverandering. Dat geldt voor *teljer/telder*, *wek*, *aolike* en *krosjel*.

teljer/telder ‘bord’

Volgens Roukens werd het eetbord in Middenlimburg *teljer* of *telder* genoemd.⁷ Zijn kaart suggereert dat beide varianten ook aan de Duitse kant van de grens bekend waren en dat de buurdialecten dezelfde variant hadden. Dat houdt in dat ook in Posterholt en Karken hetzelfde woord aanwezig moet zijn geweest. Bovendien voegt Roukens in zijn toelichting op de kaart een derde variant eraan toe: de *teller*. Het verspreidingsgebied van *teller* wordt niet beschreven.

Tegenwoordig wordt het eetbord in Posterholt door *teijer* aangeduid, in Karken door *teller*. Het dialect von Posterholt sluit dus aan bij het Middenlim-

5 Zie ook Kats 1985, p. 153 en Geurts 1988, p. 73.

6 In feite wordt *kwekkel/kwegkel* helemaal niet opgegeven, wel de a-variant *kwagkel* voor Heinsberg, zie Rheinisches Wörterbuch, deel 6, kol. 1265 s.v. *Quackel*.

7 Zie Roukens 1937, p. 127vv. en kaart 9.

burgs,⁸ het dialect van Karken bij de dialecten van de Duitse Roerstreek en bij het standaardtalige *Teller*.

Roukens gaf de variant *teijer* niet, wel *teljer* - heel duidelijk met de *-l-* aan het eind van de eerste lettergreep.⁹ Ik vraag me af of hij *teijer* over het hoofd heeft gezien; of moeten we de hedendaagse variant als een element van taalverandering beschouwen?

wek 'wittebrood'

Tegenwoordig gebruiken de dialectsprekers aan weerszijden van de grens o.m. benamingen die bij hun standaardtaal aansluiten, *witbrooëd* (nl. *wittebrood*) respectievelijk *witbroeëd* (d. *Weißbrot*). Ik vermoed dat dit heteroniem hier al lang bestaat - naast andere lexemen. Roukens heeft dit type in zijn materiaal echter alleen maar 'ausnahmsweise'¹⁰ gevonden, voor Posterholt-Karken geeft hij *wek*. Het is goed denkbaar dat zijn informanten - zoals dat tijdens een schriftelijke enquête heel vaak gebeurt - voor de 'meest authentieke' variant (*wek*) hebben gekozen. *Witbrood* werd in dit geval als niet-dialectisch bestempeld en de plaatselijke variatie werd op die manier niet vastgelegd.

Eén van mijn zegspersonen in Posterholt noemt het wittebrood ook *mik*. Gezien het feit dat volgens Roukens de meeste Limburgse buurplaatsen (o.m. Roermond) bij een groot *mik*-gebied horen zijn er twee verklaringen denkbaar: recente uitbreiding van dit gebied of oude heteronimie in Posterholt. - Een zegsman in Karken zei de oude woorden *wek* en *waik* wel te kennen, maar zelf nooit te gebruiken. *Waik* is overigens een heel zeldzame diftongische bijvorm van *wek*.¹¹

aolike 'ui'

De drie Middenlimburgse plaatsen Herkenbosch, Vlodrop en Posterholt vormen de noordwestelijke rand van een groot *oeëlik*-gebied in het Rijnland.¹²

8 Zie Kats 1985, p. 288 (*te:jjjer*) en Geurts 1988, p. 118 (*tejjjer*).

9 Hij herhaalt die *l* ook in zijn fonetische spelling, zie Roukens 1937, p. 127.

10 Zie Roukens 1937, p. 296vv. en kaart 57; citaat: p. 297.

11 Zie Rheinisches Wörterbuch, deel 9, kol. 327.

12 Zie Roukens 1937, p. 335vv. en kaart 68; zie ook Goossens 1988, p. 83vv. en kaart 5, en verder Rheinisches Wörterbuch, deel 9, kol. 38vv. De Ripuarische variant van *oeëlik* is *ölliech* e.d.

Ik vermoed dat de tegenwoordige *oeë*-diftong in Posterholt - de ‘normale’ klank in de Roerstreek - autochtoon en dus oud is; ik heb geen verklaring voor de o-klank van Roukens (*aolike*). Zijn opgave is verder een uitzondering voor wat betreft de drie lettergrepen; misschien is hiermee het meervoud bedoeld?¹³

krosjel ‘kruisbes’

Kaart 26 in deel 4 van het Rheinisches Wörterbuch vertoont een Rijnlands *knorsjel*-gebied, dat in de regio Heinsberg-Karken de staatsgrens bereikt en - zoals mijn gegevens voor Posterholt laten zien - de grens overschrijdt.¹⁴ Volgens Roukens hoort de Duits-Nederlandse Roerstreek bij een *krosjel*-gebied,¹⁵ het autochtone heteroniem *knorsjel* ontbreekt op zijn kaart en in zijn toelichtingen. Dit gebeurde ten onrechte omdat de *knorsjel* ook elders in Limburg bekend was en bekend is.¹⁶ Het dialectwoord *knorsjel* is dus met *witbrood* en - misschien - met *mik* te vergelijken. Roukens had deze woorden als plaatselijke benamingen - al dan niet naast andere heteroniemen - kunnen vastleggen.¹⁷

1.4 Elementen van taalverandering

wek ‘wittebrood’

De oude benaming *wek* wordt door mijn Karkense informanten niet meer gebruikt. De *wek* werd vervangen door een heteroniem dat meer overeenkomt met het standaard-Duits (*witbroeëd* - *Weißbrot*).

13 Tegenwoordig in Posterholt: *oeëlik* ev., *oeëlike* mv.

14 Zie Rheinisches Wörterbuch, deel 4, kol. 1062vv. en kaart IV, 26.

15 Zie Roukens 1937, p. 346vv. en kaart 72. Het *krosjel*-areaal wordt in het westen (Erkelenz) gevolgd door *knorsjappel*.

16 Zie Crompvoets 1991, p. 131/132.

17 Eén van mijn informanten in Posterholt dacht dat andere dorpsgenoten de kruisbessen *kroonsele* noemen.

essek ‘azijn’

Op de Roukens-kaarten ‘azijn’,¹⁸ ‘wittebrood’ en ‘ui’ vormen de drie plaatsen Herkenbosch, Vlodrop en Posterholt relictgebiedjes binnen het Middenlimburgs. Hun oude benamingen sluiten respectievelijk aan bij het dialect van de oosterburen: *essik*, *wek*, *oeëlik(aolike)*. Tegenwoordig hoort men in Posterholt *ääk* i.p.v. het oude *essik*. Het plaatselijke relictwoord werd dus verdrongen door het algemeen Middenlimburgse equivalent. Aan de andere kant van de grens in Karken valt een andere ontwikkeling te constateren. De uitspraak van het dialectwoord *essik* wordt aangepast aan het Rijnlans en/of het Hoogduits; i.p.v. de onverschoven *-k* is er nu de *-ch* te horen (*essich*) en ook wel de ‘koralisierde’ klank (*-sj*; *essiesj*) die typisch is voor het Rijnland.¹⁹

nobber ‘buurman’

In het dialect van Posterholt wordt de mens naast wie je woont tegenwoordig *buur* genoemd. Dit komt dus volledig overeen met het A.N. Het oude woord *nobber* of elders *naober*²⁰ dat in het verleden in heel Nederlands Limburg gold wordt ook in andere plaatsen door *buur* vervangen.²¹ Het is op basis van deze gegevens echter moeilijk te bepalen of er sprake is van verticale en/of horizontale taalverandering.

oeëlik (aolike) ‘ui’

Als er in Posterholt over de *ui* en in Karken over de *tswiebel* wordt gesproken dan ligt de invloed van de overkoepelende standaardtaal voor de hand (*ui* - *Zwiebel*). De Nederlandse dialectsprekers in het *oeëlik*-gebiedje nemen dus niet de andere Middenlimburgse heteroniemen over - zoals het Roermondse *ooj* of het Echter *un* -,²² maar ze kiezen voor het standaardtalige woord dat op kaart 68 van Roukens helemaal ontbrak. Hetzelfde verschijnsel ziet men in de Duitse grensstreek; blijkbaar wordt er niet de regionaal dominerende

18 Zie Roukens 1937, p. 302vv. en kaart 58.

19 Zie Hergen 1986.

20 Zie Roukens 1937, p. 332vv. en kaart 66.

21 Ook bijvoorbeeld in het Roermonds, zie Kats 1985, p. 192 s.v. *nabuur*.

22 Zie Kats 1985, p. 297 en Geurts 1988, p. 122.

variant *ölliech* (Ripuarisch-Rijnlands) aanvaard, maar het standaardtalige woord.

1.5 Overeenkomsten, verschillen, ontwikkelingen

Als ik de items *kroeënekraan* en *kroddel* buiten beschouwing laat resteert er een zestal oude lexikale overeenkomsten tussen de dialecten van Posterholt en Karken: *versjèt/fersjèt* ‘vork’; *sjuisker/sjörskar* ‘kruiwagen’,²³ *boks* ‘broek’, *witbroeëd/witbroeëd*, *oeëlik* en *knorsjel/knosjel/knosjer*. Oud is waarschijnlijk ook het klankverschil *teijer* - *teller*, terwijl het verdwijnen van het autochtone lexeem *wek* in Karken en de vervanging van *essik* door *ääk* en *nobber* door *buur* in Posterholt verschijnselen van deze eeuw zijn. Dat geldt zoals ik vermoed ook voor het gebruik van de standaardtalige benamingen van de ui (*ui* - *tswiebel*).

Door de recente veranderingen neemt het aantal overeenkomsten met de respectievelijk overkoepelende standaardtaal toe. In Posterholt: *buur*; *ui*; in Karken: *teller* (tenzij het een oude klankvorm was), *essich* (i.p.v. *essik*), *tswiebel*.²⁴ Een geval van puur horizontale taalverandering in Middenlimburg is het gebruik van *ääk* in Posterholt. Ditzelfde geldt mogelijk ook voor *mik*; aan de andere kant van de grens vertoont het dialect van Karken een duidelijk bewijs van de substandaardtalige ‘coronalisering’ (Koronalisierung): *essiesj* naast *essich*.

2. Benamingen voor moderne begrippen

De dialectsprekers gebruiken meestal standaardtalige lexemen ter aanduiding van de voorwerpen van het moderne leven. Dankzij het grensdialectologisch proefschrift van José Cajot weten we dat de Duits-Nederlandse taalgrens tussen Aken en Sittard meestal een woordgrens vormt voor deze moderne benamingen. Uitzonderingen aan de Nederlandse kant zijn echter vaak de

23 Benaming van het oude vervoersmiddel *en* van z'n moderne versie!

24 Ludger Kremer concludeert m.b.t. zijn Oostnederlands-Westfaals onderzoekgebied: ca. 85 percent van de door hem onderzochte begrippen laten ‘die aktive Rolle stspr. [= standardsprachlicher] Lexeme im lexikalischen Wandel der heutigen Grenzdialekte deutlich werden’ (Kremer 1979, p. 195).

plaatsen Kerkrade en Vaals; omgekeerd vertoont het dialect in de Duitse Selfkant (Tudderen, Süsterseel) meer dan eenmaal standaard-Nederlandse ontleningen.²⁵

Zonder enige kennis van de andere standaardtaal kunnen de dialectsprekers niet meer over de grens heen met elkaar spreken tenzij zij alleen willen praten over heel beperkte onderwerpen die voldoende besproken kunnen worden door middel van de oude woordenschat. Deze stelling zou men kunnen afleiden uit de dissertatie van Cajot; ze wordt bevestigd door de uitslagen van mijn eigen onderzoekje in de Roerstreek. Zes van de items bevatten begrippen die nauw verbonden zijn met het proces van de westerse civilisatie.²⁶ De antwoorden van de informanten schrijf ik volgens de spellingregels van de twee schrijftalen:²⁷

	Posterholts	Karkens
1.	<i>gazet</i>	<i>Zeitung</i>
2.	<i>fiets</i>	<i>Rad</i>
3.	<i>ijskast; koelkast; diepvries, vriezer</i>	<i>Kühlschrank</i>
4.	<i>vliegtuig; vlieger</i>	<i>Flugzeug</i>
5.	<i>stofzuiger</i>	<i>Staubsauger</i>
6.	<i>televisie/televies</i>	<i>Fernseher/Fernseh</i>

De Limburgse dialectspreker moet klaarblijkelijk de Duitse benamingen kennen als hij met zijn oosterbuur over het lawaai van een *Flugzeug* of het nieuws in de *Zeitung* gaat praten. En bovendien moet hij kennis hebben van regionale varianten van de Duitse taal of van de Umgangssprache (tus-

25 Zie Cajot 1989, p. 274-276 (en kaart 541) en p. 278/279.

26 Dezelfde zes begrippen worden grensdialectologisch onderzocht in Dialect à la carte 1993 (kaarten 7, 8, 9, 11 en 12, bewerkt door Ludger Kremer, kaart 18, bewerkt door Christa Hinrichs) en - heel kort - in Cornelissen 1991. Zie voorts Cajot 1989 (m.b.t. 2, 3, 5 en 6), Kremer 1979 (m.b.t. de begrippen 1, 2, 3 en 5) en Roukens 1937 (m.b.t. 1).

27 Een van mijn zegslieden in Posterholt zei tijdens het interview dat zij het moderne toestel waarin een lage temperatuur wordt gehouden om er levensmiddelen in te bewaren niet alleen *koelkast* (*keulkas*) noemt, maar ook *diepvries* en *vriezer* (*diepfries*, *vrezer*). Hier worden blijkbaar verschillende toestellen en hun benamingen vermengd, mogelijk geldt dat alleen voor deze informant.

sentaal) in het Rijnland; anders zou hij er misschien moeite mee hebben als de Karkense dialectspreker het heeft over het *Fernseh* (geapocopeerd < das *Fernsehen* = das *Fernsehgerät*/der *Fernseher*) of over het *Rad* (verkorting van *Fahrrad*).

Ook omgekeerd is het nog niet voldoende als de Duitser de Nederlandse lexemen in hun standaardtalig uiterlijk kent, want ook het Posterholts vertoont bijzonderheden m.b.t. de woordvorming: *televies*. Voorts zal hij in zijn tweetalig pocketwoordenboek de betekenis ‘vliegtuig’ s.v. *vlieger* tevergeefs zoeken.²⁸ Tenslotte zal hij het trefwoord *gazet* überhaupt niet vinden. *Gazet* is typisch Middenlimburgs; het is het oudste van de zes door mij geënquêteerde begrippen, in de standaardtaal al vervangen door *krant*, maar in het dialect blijkbaar nog vrij gebruikelijk.²⁹

3. Werkwoordsvormen

De twee buurdorpen Posterholt en Karken zijn al sinds eeuwen staatkundig gescheiden. In het ancien régime vormden de dorpsgrenzen de grens tussen het Gelderse overkwartier (met Roermond als ‘hoofdstad’) en het hertogdom Gulik die in de 19de eeuw als scheidingslijn tussen het Verenigde Koninkrijk en Pruisen (later: Duitsland) herleefde.³⁰ Al wordt de betekenis van de oude staatkundige verdeling voor het tegenwoordige dialectlandschap niet meer al te hoog aangeslagen, toch geeft de eeuwenoude scheiding van de twee dorpen aanleiding om verschijnselen van een dialectische discontinuïteit te verwachten.

Het Maaslandse overgangsgebied in ruime zin tussen Leuven-Eindhoven en Aken-Keulen vormt volgens de indelingskaart van Jan Goossens een terras-

28 Het WNT geeft als betekenis 13: ‘In litt. taal een enkele maal en ook wel gewest. (DE BONT) gebezigd voor vliegmachine’ (WNT, deel 21, kol. 2005). - Het lexeem *vlieger* (*Flieger*) kan echter ook in Rijnlandse dialecten het vliegtuig aanduiden, zie *Dialect à la carte* 1993, kaart 8 (toelichting: Ludger Kremer).

29 Roukens noteerde reeds voor de Tweede Wereldoorlog, dat ‘die *krant*-Form sich im *gazet*-Gebiet schon festzusetzen beginnt und für viele Ortschaften entweder neben dem älteren Mitbewerber oder gar allein belegt ist’ (Roukens 1937, p. 294). Heel zeker kun je tegenwoordig in Posterholt *krant* naast *gazet* horen, het oude woord staat echter nog niet op het punt te verdwijnen.

30 Atlas z.j. en Gillessen 1992b.

landschap tussen twee dialectische kerngebieden: tussen het Nederfrankisch in het noordwesten en het Ripuarisch in het zuidoosten.³¹ Eén van de belangrijkste isoglossen in dit overgangsgebied is de *zeggen/sagen*-lijn die het noordwestelijke *zeggen*-paradigma (dat bijvoorbeeld in Roermond geldt) en het zuidoostelijke *sagen*-paradigma (o.m. in Heinsberg) scheidt.³²

Theodor Frings vond tijdens zijn wetenschappelijke fietstochten aan het begin van deze eeuw in de Rijnlandse grensplaatsen Karken, Effeld en Dalheim zegslieden die de *sagen*-vormen opgaven.³³ De *zeggen/sagen*-lijn liep volgens zijn gegevens ten noordwesten van deze dorpen, d.w.z. dat deze lijn tussen Posterholt/Karken en Herkenbosch/Dalheim overeenkwam met de politieke grens.³⁴ Als we de vormen van het Posterholts en het Karkens vergelijken, moeten we dus rekening houden met oude noordwest-zuidoostelijke tegenstellingen.

Bovendien valt te verwachten dat er recente invloed te bespeuren is van de dialecten van de eigen regio (het Middenlimburgs en het Rijnlands) en van de overkoepelende standaardtaal (het Nederlands en het Duits). Tenslotte dient opgemerkt te worden dat er een reeks bijzondere werkwoorden bestaat die vaak zelfs lokaal beperkte varianten vertonen zoals V. Schirmunski m.b.t. het werkwoord *hebben/haben* vermeldde: ‘Ein noch bunteres Bild der Vermischung von vollen und kontrahierten Formen, mit und ohne Umlaut, in unterschiedlichen lokalen Lautvarianten, bieten die modernen deutschen Mundarten’ (Schirmunski 1962, p. 563) en - dat moet eraan worden toegevoegd - de Limburgse dialecten ook.

Het dialectische continuüm over de grens heen ligt ten grondslag aan de Duits-Nederlandse grensdialectologie. Er zijn echter dialecten in de grensstreek aan te wijzen die qua geschiedenis en qua taalgeografie nauwer bij elkaar aansluiten dan andere; voorbeelden van vanouds nauw verwante dialecten zijn het Kerkraads en het Herzogenraths of het Sittards en het dialect van

31 Zie Goossens 1965 en Goossens 1980a, p. 59/60.

32 Door Theodor Frings en anderen (zie bijvoorbeeld van Ginneken/Endepols 1917, p. 66) werd de *zeggen/sagen*-isoglosse zelfs als ‘Normallinie’ (Frings 1913, p. 144) beschouwd tussen het Nederfrankisch en het Middelfrankisch (Ripuarisch).

33 Zie Frings 1913, p. 144.

34 Zie de kaarten van Goossens: Goossens 1965, p. 83 en Goossens 1980a, p. 60.

Tudderen.³⁵ Posterholt en Karken horen niet bij dit type grensplaatsen, integendeel. Hier is te verwachten dat oude en recente verschillen samengeteld moeten worden en dat er diensgevolge sprake is van een maximale talige afstand tussen twee buurdorpen. Deze hypothese vormt het uitgangspunt van mijn derde hoofdstuk. De bedoeling is om deze te verwachten afstand linguïstisch te analyseren. Tijdens de interpretatie van de gegevens wordt dus rekening gehouden met Posterholt-Karkense, noordwest-zuidoostelijke, Limburgs-Rijnlandse en Nederlands-Duitse tegenstellingen en vanzelfsprekend met plaatselijke variatie.

Ik heb voor het morfologische/grammaticale gedeelte van mijn onderzoek gekozen voor sommige van de ‘bijzondere’ werkwoorden:

gaan/gehen

staan/stehen

zeggen/sagen

hebben/haben

In eerste instantie zal ik de voor Posterholt en Karken opgegeven vormen vergelijken en varianten, overeenkomsten en verschillen verzamelen. Ter vergelijking haal ik er gegevens bij die geput zijn uit de reeds verschenen literatuur en uit niet gepubliceerd materiaal. Het materiaal per plaats en regio:

- Roerland: 1. Kats 1985; 2. Lijst van de werkwoordsvormen van het tegenwoordige Roermonds, vervaardigd door Pierre Bakkes (gecit.: Bakkes 1993).³⁶
- Maaseik: Boonen/van Wijk 1992.
- Middenlimburgs: Bakkes 1981, 1987, 1989.
- Karken: De door Johann Heinrich Kremers ingevulde vragenlijst van de enquête Willems 1886 (gecit.: Kremers 1886).³⁷

35 Zie Cornelissen 1991.

36 Simons 1889 bevat geen verdere gegevens voor Roerland.

37 Voor de enquête Willems z. Honderd jaar enquête Willems.

- Dremmen (Heinsberg-Dremmen): Lijst van de werkwoordsvormen rond de jaren 1950, vervaardigd door Leo Gillessen (gecit.: Gillessen 1993).³⁸
- Rijnlandse Roerstreek: Rheinisches Wörterbuch; Frings 1913.

3.1 Gegevens

De intonatie en de kwantitatieve verschillen tussen klinkers met stoottoon respectievelijk sleeptoon laat ik buiten beschouwing.

gaon/joën

	Posterholt	Karken
inf.	<i>gaon</i>	<i>joën</i>
pres.	<i>gaon</i>	<i>jank</i>
	<i>geis</i>	<i>jees</i>
	<i>geit</i>	<i>jeet</i>
	<i>gaon</i>	<i>jont</i>
	<i>gaot; gat</i>	<i>jot</i>
	<i>gaon</i>	<i>jont</i>
pret.	<i>ging</i>	<i>jing</i>
v.d.	<i>gegange</i>	<i>jejange</i>
imp.	<i>gank!</i>	<i>jank!</i>
	<i>gaot!; got!</i>	<i>jot!</i>

sjtoon/sjtoën

	Posterholt	Karken
inf.	<i>sjtoon</i>	<i>sjtoën</i>
pres.	<i>sjtoon</i>	<i>sjtank</i>
	<i>sjteis</i>	<i>sjtees</i>

38 Leo Gillessen is de auteur van het te verschijnen woordenboek van het Dremmens.

	<i>sjteit</i>	<i>sjteet</i>
	<i>sjtoon</i>	<i>sjtont</i>
	<i>sjtot; sjtat</i>	<i>sjtot</i>
	<i>sjtoon</i>	<i>sjtont</i>
pret.	<i>sjting; sjtong</i>	<i>sjting; sjtong</i>
v.d.	<i>gesjtange</i>	<i>jesjtange</i>
imp.	<i>sjtank!</i>	<i>sjtank!</i>

zegke/zegke-zare

	Posterholt	Karken
inf.	<i>zegke</i>	<i>zegke; zare</i>
pres.	<i>zek</i>	<i>zek; zag</i>
	<i>zääs</i>	<i>zäs</i>
	<i>zääät</i>	<i>zät</i>
	<i>zegke</i>	<i>zegke; zare</i>
	<i>zek</i>	<i>zat; zag</i>
	<i>zegke</i>	<i>zegke; zare</i>
pret.	<i>zag</i>	<i>zaog</i>
v.d.	<i>gezag</i>	<i>jezaag; jezaog</i>
imp.	<i>zek!</i>	<i>zek!; zag!</i>
	<i>zek!</i>	<i>zek!; zag!</i>

höbbe/han

	Pasterholt	Karken
inf.	<i>höbbe</i>	<i>han</i>
pres.	<i>höb</i>	<i>han</i>
	<i>höbs</i>	<i>häs</i>
	<i>hääät</i>	<i>hät</i>
	<i>höbbe</i>	<i>hant</i>
	<i>höbt</i>	<i>hat</i>

	<i>höbbe</i>	<i>hant</i>
pret.	<i>hou; hoi</i>	<i>hau</i>
v.d.	<i>gehad; gad</i>	<i>jehaad</i>

3.2 gaon/joën, sjtoon/sjtoën: het presens

Opmerkelijk is de klinkerwisseling in de grensdialecten die noch in het Nederlands (steeds *-a-*) noch in het Duits (steeds *-e-*: ich *gehe*, du *gehst*, er *geht*, wir *gehen*, ihr *geht*, sie *gehen*) bestaat; de volgorde van de klinkers vertoont - grosso modo - hetzelfde patroon: a-b-b-a-a-a. Alle vormen zijn - net zoals in het Nederlands - eenlettergrepig.

Hetzelfde klinkerpatroon is - op één uitzondering na - terug te vinden bij de werkwoorden *zegke/zare* ‘zeggen’ en *höbbbe/han* ‘hebben’. Het is dus kenmerkend voor de dialecten in de Duits-Nederlandse Roerstreek. Dit patroon wordt aan de Duitse kant wel gesteund door de morfologische regels van de sterke werkwoorden in de standaardtaal (ich *fahre*, du *fährst* ...); maar er zijn juist geen parallellen wat deze vier bijzondere werkwoorden betreft (ich *sage*, du *sagst* ...). Aan de eenlettergrepige vormen van *gaon/joën* beantwoorden de equivalenten van de - in oorsprong athematische respectievelijk gecontraheerde - werkwoorden *sjtoon/sjtoën* en *han*. Tot zover de grensoverschrijdende overeenkomsten.

Als er ooit al een volledige identiteit heeft bestaan, nu lijken er geen van de zes presensvormen van het werkwoord *gaon/joën* meer op elkaar. De anlaut (Posterholts *g-*, Karkens *j-*) laten we daarbij buiten beschouwing. Het Posterholts komt volledig overeen met het Roermonds en Maaseiks; tussen het Karkens en het dialect van Heinsberg-Dremmen is er alleen maar een verschil (1.e ev.). De ‘gewone’ vorm in de Duits-Nederlandse Roerstreek heeft de *-n* als uitgang (Middenlimburgs: ik *gaon*; Dremmen: ik *jön*, met umlaut). Voor Karken werd echter *jank* opgegeven met als parallel *sjtank*. Het zijn in oorsprong de vormen imp. ev. *jank!*, *sjtank!* (in Posterholt, Karken en in de gehele streek). In het Karkens werd recent de oude *n*-variant³⁹ blijkbaar door *jank* (en *sjtank*) vervangen, te verklaren uit een tendentie tot gelijkmaking van deze twee vormen.⁴⁰

De tegenstelling van diftong en monoftong (*geis*, *geit* - *jees*, *jeet*) is een Middenlimburgs-Rijnlands verschijnsel; de enige uitzondering in het Rijnland

39 Kremers gaf voor Karken een vorm op die - tenminste wat de spelling betreft - volledig overeenkomt met het Middenlimburgs: *gaon* (Kremere 1886, p. 34).

40 Omgekeerd geeft Gillessen voor Heinsberg-Dremmen naast *jön* (1.e ev.) ook *jön!/jongk!* (imp. ev.) (Gillessen 1993).

vormt het diftongerende stads-Keuls (*jeis, jeit*). Middenlimburgse tegenhangers van de Rijnlandse lange *e* (*jees, sjtees*) zijn de tweeklanken *ei* of - met ronding - *ui*: *geis, sjteis* (Posterholts, Roermonds), *geis, stuïs* (Maaseiks).

Als regionale, niet alleen plaatselijke kenmerken bestempelt ik ook de tegenstelling van de uitgangen *-n* (Middenlimburgs) en *-nt* (Rijnlands) voor de 1.e en 3.e mv. (*gaon - jont*). Analooog worden gevormd *sjtoon - sjtont* en - in Karken - *hant* (wij/zij *hebben*). Het Middenlimburgs wordt dus door het standaard-Nederlands gesteund terwijl de Rijnlandse varianten zuiver dialectisch zijn (d. *wir/sie gehen*).

3.3 gaon/joën; sjtoon/sjtoën: het preteritum en het verleden deelwoord

De zegspersonen gaven voor de verleden tijd van *gaon/joën* *ging* ofwel *jing* op. De tweede regionale variant *gong/jong* is voor hun blijkbaar verouderd; deze *o*-variant wordt bijvoorbeeld in het Roermondse Woordenboek nog naast *ging* vermeld en werd door Kremers 1886 als de autochtoon Karkense vorm genoemd.⁴¹ De variatie werd dus in de loop van de 20ste eeuw gereduceerd ten gunste van juist die vorm die door de standaardtalen gesteund wordt; toevallig wint in dit geval dezelfde variant het (*ging/jing*).

Dit is een leuke verklaring, gegeven door een diachronisch georiënteerde dialectoloog! Maar misschien moeten we het beperkte aantal varianten (1) relateren aan het beperkte aantal informanten (4). Voor het parallelle werkwoord *sjtoon/sjtoën* werden beide varianten genoemd (*sjting/sjtong* in Posterholt en Karken). In dit geval is er echter niet sprake van standaardtalige steun voor de *i*-variant; integendeel: de schrijftalen hebben immers *o*- of *a*-vormen (nl. *stond*, d. *stand*).

Aanpassing aan het verleden deelwoord van het standaard-Nederlands (*gegaan, gestaan*: tweelettergrepig) valt in het Posterholts (*gegange, gesjtange*: drielettergrepig) niet te noteren, zodat ook aan de Nederlandse kant de dialectische vorm nog steeds overeenkomt met het standaard-Duits (*gegangen, gestanden*). In Roermond worden tegenwoordig de deelwoorden *gegaon* (naast of i.p.v. *gegange*) en *gesjtaon* (naast of i.p.v. *gesjtange*) gebruikt. Daar-

41 Zie Kats 1985, p. 83 en Kremers 1886, p. 34.

entegen werd voor Posterholt en Karken alleen maar *gesjtange/jesjtange* opgegeven. Ter verklaring van het verschil *gegange* (Posterholt) - *gegaon* (Roermond) zou men kunnen verwijzen naar een tegenstelling tussen stad en platteland en/of naar de geografische ligging (rand- en relictgebied langs de grens).

Het verleden deelwoord wordt in de dialecten van de buurplaatsen Posterholt en Karken nog steeds gevormd volgens hetzelfde oude model dat vaak lijkt op de standaardtaal van de staatkundige burenen. Dat geldt in het Posterholts voor *gegange*, *gesjtange* en *gezag* (d. *gesagt* - nl. *gezegd*), in het dialect van de oosterburen voor *jehaad* (nl. *gehad* - d. *gehabt*).

3.4 De zeggen/sagen-lijn

Vermoedelijk had Frings geen gelijk m.b.t. de *zeggen/sagen*-lijn ten noordwesten van Karken omdat zowel in het heden⁴² als ook in het verleden⁴³ *zegke*-vormen naast Rijnlandse *sare*-equivalenten vastgelegd worden en werden. Tegenwoordig bestaat ten zuidoosten van het Nederlandse Posterholt geen *zeggen/sagen*-‘lijn’ hoewel de Posterholtse vormen natuurlijk deel uitmaken van het Middenlimburgse *zeggen*-gebied. De Karkense gegevens vormen volgens mij een mooi voorbeeld van langdurige plaatselijke variatie.⁴⁴

Het Middenlimburgse *zeggen*-presens en het Rijnlandse *sagen*-presens vertonen dezelfde structuur van klinkerwisseling (a-b-b-a-a-a). De 2.e en 3.e ev. hebben in beide paradigma's een gecontraheerde *ä*-vorm terwijl de standaardtalige equivalenten regelmatig gevormd worden (hij *zegt*, er *sagt*).

42 Een van mijn zegslieden in Karken gebruikte de *zeggen*-vormen, de andere de *a*-vormen terwijl zijn vrouw opmerkte dat zij ook de *zeggen*-varianten kende; ik had niet daarnaar geïnformeerd. Toni Krings - volgens zijn dorpsgenoten de deskundige ter plaatse - vermeldde in dat de *zeggen*-vormen elementen zijn van het ‘oude’ plat omdat jongere mensen *sagen* gebruiken.

43 De presensvormen van Kremers (volgens zijn spelling): *zeigh*, *zäs(t)*, *zät*, *zeighe*, *zat*, [*zeighe*], inf. *zeighe*. Dezelfde klinkerwisseling had *leighe* ‘leggen’ (Kremers 1886, p. 34). Welke klank door de schrijfwijze *ei* precies bedoeld was kan ik niet achterhalen. I.v.m. de 2.e mv. *zat* dient opgemerkt te worden dat blijkbaar al in de 19de eeuw *e*-a-variantie bestond.

44 Zie Goossens 1980b.

Het Posterholtse preteritum *zag* en het Karkense *zaog* moet men klassificeren als Middenlimburgse respectievelijk Heinsberg-Rijnlandse vormen; de grens zal wel de scheidingslijn vormen. Aan de Nederlandse kant wordt de regionale variant *zag*, tenminste in de stad Roermond, tegenwoordig al vervangen door het aan het Nederlands beantwoordende *zei*.⁴⁵

3.5 hōbbe/han

De al herhaaldelijk genoemde klinkerwisseling van de presensvormen gold oorspronkelijk ook voor *hōbbe/han*; overigens vermeldde Kremers aan het eind van de 19de eeuw nog de Posterholtse infinitief *hebbe*.⁴⁶ Binnen het Middenlimburgse *hōbbe*-paradigma wordt of werd echter de 2.e ev. door een regelmatig equivalent vervangen.⁴⁷ De twee Posterholtse zegslieden noemden i.p.v. het oude **hääs: hōbs*, ook in inversie: *Hōbs-e genooch tied?*⁴⁸ Niet merkwaardig is dat de geïsoleerde vorm *hää*t blijkbaar niet aan verandering onderhevig is, want het nieuwe dialectische klinkerpatroon a-a-b-a-a-a voldoet volledig aan de wisseling in het A.N. (ik *heb*, jij *hebt*, hij *heeft*...).

De vorm *hou* of *hau* (preteritum) is een oude Roerstreekse vorm die tegenwoordig nog gebruikt wordt aan weerskanten van de grens; de Posterholtse variant *hoi* is van oorsprong misschien een conjunctief.⁴⁹ Het gecontraheerde deelwoord *gad* wordt in het westelijke Rijnland alleen incidenteel genoemd.⁵⁰

4. Dialectkennis en dialectgebruik

Drie tweedejaars studentes van de universiteit van Bonn hebben in januari 1993 een mondelijke enquête uitgevoerd in Posterholt en Karken. Zij doelden op het alledaagse taalgebruik, maar ook op de kennis van het dialect. Hun

45 Zie Bakkes 1993.

46 Zie Kremers 1886, p. 34.

47 Ook in Roermond en Maaseik.

48 Zie ook Bakkes 1989, p. 165.

49 Voor het Dremmens werd naast de indicatief *hau* als conjunctief hui opgegeven, zie Gillesen 1993.

50 Zie Rheinisches Wörterbuch, deel 3, col. 16vv.

informanten waren kinderen en jongeren tussen 5 en 15 jaar én hun ouders (dus mensen van dezelfde leeftijd als mijn zegslieden).⁵¹ Het belangrijkste resultaat: alle Duitse kinderen zeiden dat ze met niemand plat spreken en dat ze ook niet in staat zijn om dat te doen. In Posterholt gaven echter alle leeftijdgenoten op dat het toch vanzelfsprekend is dat zij dialect spreken. De moeders en vaders in Karken gebruiken volgens hun antwoorden nooit het dialect tegenover hun kinderen. Dat gebeurt in de Limburgse buurplaats Posterholt wel, al is het opmerkelijk dat hier de ouders - hoewel ze zelf dialectsprekers zijn - vaak het A.N. en niet het dialect geschikt achten voor het gesprek met hun kinderen.

Tijdens mijn opnamen in de twee dorpen heb ik ook geïnformeerd naar de taalsociologische situatie ter plaatse. De inlichtingen van de zegslieden, hun echtgenoten en hun kinderen kwamen geheel en al overeen met wat hun dorpsgenoten tegenover de studentes gezegd hadden.

Ook in Nederlands Limburg slinkt het aantal dialectsprekers zoals uit recent onderzoek blijkt,⁵² al lopen de cijfers merkbaar langzamer terug als in het Rijnland. Kinderen hebben nog steeds de kans om in het gezin, in de peer group of elders⁵³ het plaatselijke dialect te leren. Zij hebben blijkbaar behoefde aan deze variëteit, de attitudes t.o.v. het dialect zijn niet ongunstig.

Dat geldt al lang niet meer voor het Duitse Rijnland.⁵⁴ Het valt te verwachten dat in de regio Heinsberg geen kinderen meer in het dialect naast de standaardtaal worden grootgebracht. Toen Marinel Gerritsen i.v.m. haar grensdialectologisch project enkele jaren geleden probeerde om in het Rijnlandse Waldfeucht acht meisjes te vinden van een leeftijd tussen 14 en 16 jaar, slaagde zij daarin niet. Uiteindelijk heeft zij slechts zeven meisjes bij haar onderzoek kunnen betrekken. De uitslagen van deze meisjes waren teleurstellend: 'Hardly any dialect forms are used in the dialect of the girls in

51 Zie Fußer/Kohl/Straßmann 1993. Ondervraagd werden 11 respectievelijk 6 kinderen (in Karken respectievelijk Posterholt) en 7 volwassenen per plaats; in totaal waren 7 respectievelijk 6 gezinnen bij het onderzoek betrokken.

52 Zie bijvoorbeeld Hagen 1986 (Ottersum), Vousten 1991 (Venray), Gerritsen 1991 (Susteren) en Roncken/Roncken-Wieffer 1993 (Landgraaf).

53 Zie vooral Vousten 1991.

54 Zie Macha 1986 (grensstreek), Gerritsen 1991 (Waldfeucht), Gillessen 1992a (Heinsberg-Dremmen) en Macha 1993 (het gehele Rijnland).

Waldfeucht. There, the dialect seems to have died out almost completely' (Gerritsen 1991, p. 188).

Het dialectverlies is te relateren aan verschillende factoren. Heel belangrijk is het gedrag van de ouders in het Rijnland die al lang niet meer dialect durven te spreken tegen hun kinderen. Dat kwam bijvoorbeeld in Heinsberg-Dremmen reeds in 1976 naar voren uit het onderzoek van Leo Gillessen.⁵⁵ Als Rijnlandse dialectsprekers tegenwoordig zeggen - zoals dat tijdens een tweede taalsociologische enquête in Dremmen gebeurde - dat ze geen bezwaar hebben tegen dialect sprekende kinderen, heeft dat veel te maken met sentimentaliteit en heel weinig met taalrealiteit.⁵⁶ M.i. is er geen sprake van verandering in het taalgedrag van de ouders. Daar komt nog bij, dat kinderen zelden het dialect als tweede taal buitenshuis leren; hun vriendjes en vriendinnetjes beheersen die taal immers niet meer. Of jongeren die de school achter de rug hebben later nog dialectsprekers worden via taaleisen van hun collega's, valt te betwijfelen. Dit laatste is echter nog een desideratum van het taalsociologisch onderzoek in het Rijnland.

Al hebben de drie studentes uit Bonn maar een klein aantal inwoners van Posterholt en Karken ondervraagd, toch geven hun cijfers heel duidelijk blijk van een volledig verschillende taalsituatie aan weerszijden van de grens.

Besluit

Behalve lexicale en morfologische veranderingen zou men ook ontwikkelingen van het klankkarakter en de fonetische kenmerken kunnen onderzoeken. Een voorbeeld:⁵⁷ de oude clusters *al*+dentaal en *ol*+dentaal verschijnen in de dialecten van Posterholt en Karken gevocaliseerd. De Duitse dialectsprekers laten echter een distinctief verschil horen tussen *au* (*aud* 'oud', oorspr. *al*) en *oo* (*hoot* 'hout', oorspr. *ol*). In het Posterholts hoor ik in het tweede geval *hout*, in het eerste geval vertoonde één van de zegslieden nog een duidelijke tendentie naar de monoftong *oo* (*ood* 'oud', *zoot* 'zout' - *hout* 'hout', *sjouer* 'schouder'). De aanpassing aan de standaardtalen ligt ook hier voor de hand:

55 Zie Gillessen 1992a, p. 295.

56 Zie Gillessen 1992a, p. 295.

57 Volgens mijn opnamen in de twee Roerdorpen.

aud en *hoot* in het Karkens, *alt* en *Holz* in het Duits; *ood/oud* en *hout* in het Posterholts, *oud* en *hout* in het A.N.

De dialectische diftongen klinken bovendien haast/net zo als hun standaardtalige equivalenten: *au* (d.) - *ou* (nl.). Deze fonetische oriëntering van de dialecten wordt ook duidelijk als men bijvoorbeeld het preteritum van *hebben* vergelijkt: *hau* (Karkens) - *hou* (Posterholts). Intonatie en fonetische aanpassing werden echter zover ik weet nog niet grensdialectologisch behandeld.

Wat Schrijnen aan het begin van deze eeuw m.b.t. de verandering en aanpassing van de dialecten in Venlo, Roermond of Maastricht opmerkte werd aan de overkant ook door Frings geconstateerd. Hij schreef in 1926: de politieke grens is 'im Begriffe, [dialektale] Sprachgrenze zu werden. Am Ende dieser Entwicklung steht eine vertiefte Einlagerung der Rheinlande in die allgemeinen kulturdeutschen Zusammenhänge' (Frings 1926/1966, p. 188/189). De dialecten langs de Duits-Nederlandse grens groeien volgens de stellingen van Schrijnen en Frings al sinds lange tijd uit elkaar; in mijn lezing heb ik patronen van dit proces willen analyseren en elementen van een onderbroken continuum willen presenteren. En ik moest een behoorlijke linguïstische afstand constateren. Het gebrek aan taalcontact of algemeen: het gebrek aan contact überhaupt over de grens heen is een van de belangrijkste voorwaarden van de divergerende taalveranderingen. Wiel Probst uit de grensplaats Tegelen formuleerde de scheidende uitwerking van de rijksgrens heel aanschouwelijk: 'Jaore kwaamse d'r met gënne poët euver' (Probst 1993, p. 70).

Zelfs als - nu de Europese grenzen openstaan - het contact tussen Limburgers en Rijnlanders behoorlijk zou toenemen, is er geen vertraging van het uit elkaar groeien, laat staan een convergente taalontwikkeling, te verwachten. De Karkense kinderen zeiden tijdens de enquête aan het begin van dit jaar dat ze in een contactsituatie aan de overkant van de grens gewoon standaard-Duits spreken. Hun leeftijdgenoten in Posterholt gaven op dat zij als ze bijvoorbeeld in het nabije Heinsberg zijn überhaupt niet spreken.⁵⁸ Dat gebeurt, zo moeten we concluderen, omdat ze het standaard-Duits nog niet beheersen en omdat het Posterholts - en het A.N. - in het Rijnland blijkbaar

58 Zie Fußer/Kohl/Straßmann 1993, p. 56.

niet (meer) te verstaan zijn. De dialecten in de Roerstreek zullen hoe langer hoe minder als grensoverschrijdend communicatiemiddel fungeren. Mensen uit Posterholt en Karken zullen in toekomst dezelfde taalproblemen hebben als mensen uit Heinsberg en Roermond of uit Keulen en Den Bosch.

Bibliografie

Ongepubliceerd materiaal

Bakkes 1993

Bakkes, Pierre: Lijst van werkwoordsvormen van het Roermonds (Amt für rheinische Landeskunde Bonn).

Gillessen 1993

Gillessen, Leo: Lijst van werkwoordsvormen van het dialect van Heinsberg-Dremmen (Amt für rheinische Landeskunde Bonn).

Kremers 1886

Kremer, Johann Heinrich: Door J.H. Kremers in 1886 voor het Karkens ingevulde vragenlijst van de enquête Willems.

Literatuur

Atlas z.j

Kleine atlas voor de geschiedenis van beide Limburgen. Samengesteld door een redactiecommissie onder leiding van J.H.M. Wieland. 2e druk.

Leeuwarden/Maastricht z.j.

Bakkes 1981

Bakkes, Pierre: Talen, dialecten, Limburgse dialecten, dialecten in de Roerstreek. In: Jaarboek Heemkundevereniging 'Roerstreek' 13, 1981, p. 129-140.

Bakkes 1987

Bakkes, Pierre: Taalvariatie binnen de gemeente Echt. In: Echter Landj 1, 1987, p. 156-176.

Bakkes 1989

Bakkes, Pierre: Het Posterholts: een apart dialect. In: Jaarboek Heemkundevereniging 'Roerstreek' 21, 1989, p. 162-166.

Boonen/van Wijck 1992

Boonen, Martin/van Wijck, Tony: De Kleine Mezeiker Grammaer. Maaseik 1992.

Cajot 1989

Cajot, José: Neue Sprachschranken im 'Land ohne Grenzen'? Zum Einfluß politischer Grenzen auf die germanischen Mundarten in der belgisch-niederländisch-deutsch-luxemburgischen Euregio. Band I: Text, Band II: Karten und Tabellen. (= Rheinisches Archiv 121/I, II). Köln, Wien 1989.

Cornelissen 1991

Cornelissen, Georg: Over de invloed van de standaardtalen op de woordenschat van de Limburgse en Rijnlandse dialecten. In: Veldeke 66, 1991, nr. 3/4, p. 88-97.

Cornelissen 1994

Cornelissen, Georg: Deutsch-niederländische Grenzdialektologie. Eine forschungsgeschichtliche Skizze für das Gebiet Aachen-Nimwegen-Enschede. In: Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik 61, 1994, p. 298-307 (en 62, 1995: kaarten).

Crompvoets 1991

Crompvoets, Herman: [De regionale toptiens van dialectwoorden en -begrippen]. Limburg. In: Het dialectenboek. Kroesels op de bozzem. Onder redactie van Herman Crompvoets en Ad Dams. Waalre 1991, p. 122-136.

Dialekt à la carte 1993

Dialekt à la carte: Dialektatlas Westmünsterland - Achterhoek - Liemers -Niederrhein. Unter Mitarbeit von/met medewerking van Christa Hinrichs hg. von/uitg. door Georg Cornelissen/Alexander Schaars/Timothy Sodmann. (= Rheinische Mundarten 5; Westmünsterland. Quellen und Studien 3). Doetinchem/Köln/Vreden 1993.

Frings 1913

Frings, Theodor: Studien zur Dialektgeographie des Niederrheins zwischen Düsseldorf und Aachen. (= Deutsche Dialektgeographie 5). Marburg 1913.

Frings 1926/1966

Frings, Theodor: Sprache. In: Hermann Aubin/Theodor Frings/Josef Müller: Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden. Geschichte, Sprache, Volkskunde. Bonn 1926/Darmstadt 1966, p. 94-189.

Fußer/Kohl/Straßmann 1993

Fußer, Marika/Kohl, Katharina/Straßmann, Birgit: Zur Situation des Dialekts in Posterholt (NL) und Karken (D). In: Volkskultur an Rhein und Maas 12, 1993, nr. 3, p. 55/56.

Gerritsen 1991

Gerritsen, Marinel: Mechanisms of standardization. An investigation of changes in three similar dialects under influence of three different standard languages. In: Roeland van Hout/Erica Huls (edd.): Artikelen van de eerste sociolinguistische conferentie. Delft 1991, p. 169-190.

Geurts 1988

Geurts, R.: Seppig wiej ein smawtpaer. Woorden en uitdrukkingen in het Echter dialekt. Echt 1988.

Gillessen 1992a

Gillessen, Leo: Wandel in Dialekt und Dialektgebrauch. Untersuchungsergebnisse aus einem ländlichen Sprachmilieu. Mit 6 Tabellen. In: Rheinische Vierteljahrsblätter 56, 1992, p. 278-300.

Gillessen 1992b

Gillessen, Leo: Kreis Heinsberg - Ein historischer Überblick. (= Museumsschriften des Kreises Heinsberg 13). Tweede druk. Heinsberg 1992. van Ginneken/Endepols 1917

Ginneken, Jac. van/Endepols J.: De regenboogkleuren van Nederlands taal. (= Leergang der Nederlandsche taal 3). Nijmegen 1917.

Goossens 1965

Goossens, Jan: Die Gliederung des Südniederfränkischen. Mit 2 Karten. In: Rheinische Vierteljahrsblätter 30, 1965, p. 79-94.

Goossens 1980a

Goossens, J.: Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie. Tweede druk. Groningen 1980.

Goossens 1980b

Goossens, Jan: Dialektologie im Zeitalter der Variablenforschung. Mit drei Karten. In: Joachim Göschel/Palve Ivi? /Kurt Kehr (edd.): Dialekt und Dia-

- lektologie. Mit 6 Karten, 4 Abbildungen und 56 Bildern. (= Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik, Beiheft N.F. 26). Wiesbaden 1980, p. 43-57.
- Goossens 1988
- Goossens, Jan: Sprachatlas des nördlichen Rheinlands und des südöstlichen Niederlands. 'Fränkischer Sprachatlas'. Erste Lieferung, Textband und Karten 1-10. Marburg 1988.
- Hagen 1986
- Hagen, Anton M.: Dialekt und Standardsprache. Zur heutigen Situation im niederländischen Grenzgebiet. In: Rheinische Vierteljahrsblätter 50, 1986, p. 287-297.
- Herrgen 1986
- Herrgen, Joachim: Koronalisierung und Hyperkorrektur. Das palatale Allophon des /ch/-Phonems und seine Variation im Westmitteleutschen. (= Mainzer Studien zur Sprach- und Volksforschung 9). Stuttgart 1986.
- Honderd jaar enquête Willems
- Honderd jaar enquête Willems. Red.: J. Goossens, J. Tældeman, A.A. Weijnen. (= Taal en Tongval, Themanummer 2). 1989.
- Kats 1985
- Kats, J.C.P.: Remunjs Waordebook. Roermond 1985.
- Kremer 1979
- Kremer, Ludger: Grenzmundarten und Mundartgrenzen. Untersuchungen zur wortgeographischen Funktion der Staatsgrenze im niederländisch-westfälischen Grenzgebiet. Teil 1: Text, Teil 2: Tabellen und Karten. (= Niederdeutsche Studien 28, 1/2). Köln, Wien 1979.
- Macha 1986
- Macha, Jürgen: Dialekt und Standardsprache. Zur heutigen Situation im deutschen Grenzgebiet. In: Rheinische Vierteljahrsblätter 50, 1986, p. 298-308.
- Macha 1993
- Macha, Jürgen: 'Wie die Alten sangen...?' Generation und Sprache im Rheinland. In: Klaus J. Mattheier e.a. (edd.): Vielfalt des Deutschen.

- Festschrift für Werner Besch. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien 1993, p. 601-618.
- Probst 1993
- Probst, Wiel: Grenze-loos. In: Veldeke 68, 1993, nr. 3, p. 70/71.
- Rheinisches Wörterbuch
- Rheinisches Wörterbuch [...]. Bewerkt en uitgegeven door Josef Müller [e.a.]. 9 delen. Bonn, Berlin 1928-1971.
- Roncken/Roncken-Wieffer 1993
- Roncken, H.F.G./Roncken-Wieffer, D.D.F.: Situatie en aanzien van het dialect in Landgraaf (L) en Hengelo (O). Een enquête onder brugklassers. In: Ludger Kremer (ed.): Diglossiestudien. Dialekt und Standardsprache im niederländisch-deutschen Grenzland. (= Westmünsterland. Quellen und Studien 1). Vreden 1993, p. 149-174.
- Roukens 1937
- Roukens, Win.: Wort- und Sachgeographie Südost-Niederlands und der umliegenden Gebiete. Teil 1A: Text, Teil IB: Atlas. Nijmegen 1937.
- Schirmunski 1962
- Schirmunski, V.M.: Deutsche Mundartkunde. Vergleichende Laut- und Formenlehre der deutschen Mundarten. (= Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Sprache und Literatur 25). Berlin 1962.
- Schrijnen 1907
- Schrijnen, Jos.: Limburgsche Dialecten. Overdruk uit: Limburg's Jaarboek 13, 1907, p. 229-246.
- Simons 1889
- Simons, L.: Het Roermondsch dialect getoetst aan het Oud-Saksisch en Oud-Nederfrankisch. Gent 1889.
- Vousten 1991
- Vousten, Rob: Dialekt und Standardsprache im Raum Venray. In: Volkskultur an Rhein und Maas 10, 1991, nr. 1 (VRM-Spezial 'Nachbarland Nederland'), p. 23-32.

WNT 21

Woordenboek der Nederlandsche Taal. 21ste deel. Bewerkt door C.H.A. Kruyskamp. 's-Gravenhage, Leiden 1971.